

STUÐNINGUR OG ÞÁTTTAKA FORELDRA SKIPTIR MÁLI FYRIR NÁM OG LÍÐAN UNGLINGA

Íslenska menntakerfið einkennist af seiglu í vellíðan barna og jöfnuði samkvæmt PISA-rannsókninni 2022. Hún sýndi einnig að í OECD-ríkjunum voru þeir nemendur líklegri til að fá háa prófseinkunn sem voru í góðum tengslum við fjölskyldu sína. Á milli PISA-prófa 2018 og 2022 dró verulega úr foreldraþátttöku yfirleitt. Þessi rannsókn beindist að þátttöku foreldra á Íslandi í námi barna sinna samanborið við hin Norðurlöndin, annars vegar að mati skólastjórnenda en hins vegar að mati 10. bekklinga sem tóku PISA-prófin. Niðurstöður sýndu að skólastjórnendur töldu kennara hafa mun oft frumkvæði að samskiptum en foreldra og oft varðandi framfarir í námi barna en hegðun þeirra. Þátttaka foreldra mætti vera töluvert meiri í námi barna sinna en þeir ræða helst um framtíðarmenntun þeirra. Það er áhyggjuefni að einn af hverjum tíu unglingum nýtur hvorki athygli né stuðnings foreldra eða fjölskyldu, samkvæmt svörum nemenda.

Efnisorð: þátttaka foreldra, PISA 2022, nám, líðan, unglingar, grunnskóli

INNGANGUR

Undanfarin ár hefur athygli í auknum mæli beinst að foreldrum og áhrifum þeirra á nám og námsárangur barna og unglunga á Íslandi. Þetta er ekki einsdæmi. Víða um heim hefur hlutverk foreldra sem taka þátt í menntun barna sinna fengið mikla þýðingu, byggða á þeirri trú að slík þátttaka sé mikilvæg fyrir gæði og árangur í menntun barna (Crozier og Symeou, 2017; Jeynes, 2011; Sahlberg, 2015). Í *Menntastefnu til ársins 2030* er lögð skýr áhersla á gott samstarf heimila og skóla þar sem gagnkvæm virðing og traust ríki, lýst er væntingum til foreldra og „Hamingja og vellíðan allra skal vera í öndvegi“ (Mennta- og barnamálaráðuneytið, 2022).

Áhrif foreldra á nám barna sinna

Í ríkjum Evrópu hefur þátttaka foreldra þróast á ýmsa vegu en í mörgum þeirra hefur lögjöfin þróast þannig að foreldrar hafi fengið aukið hlutverk, bæði í að velja skóla fyrir börn sín og til áhrifa á skólastarfið (Paseka og Byrne, 2020). Á Norðurlöndum hefur skipulag á samskiptum heimila og skóla þó oft verið keimlíkt, jafnvel í ólíkum skólum, og tilhög

breyst lítið frá upphafi grunnskólagöngu þar til nemendur ljúka grunnskólanámi (Danesboe o.fl., 2012; Kristín Jónsdóttir og Amalía Björnsdóttir, 2014).

Undir lok síðustu aldar var lagður grunnur að umfangsmiklum úttektnum á vegum OECD, Efnahags- og framfarastofnunarinnar, og fyrstu PISA-prófin voru svo lögð fyrir árið 2000. Um svipað leyti fara vísindamenn að rýna meira í áhrifavalda á nám og námsárangur og athygli er meðal annars beint að hlutverki foreldra, menntun þeirra og stöðu í samfélaginu og að áhrifum heimilisaðstæðna en einnig að hvatningu foreldra og stuðningi við nám nemenda (Hattie, 2009; Jeynes, 2011). Víða er nú kallað eftir meiri þátttöku foreldra með það fyrir augum að bæta námsárangur nemenda og skólastarfið á heildina litið. Uppeldisfræðileg rök eru færð fram, eins og sjá má á orðræðu um samstarf, sameiginlega ábyrgð og hlutdeild foreldra í skólastarfi (Kristín Jónsdóttir og Amalía Björnsdóttir, 2020). Sýnt hefur verið fram á að þátttaka foreldra auki námsárangur nemenda úr öllum stéttum en jafnframt hefur verið bent á að þátttaka foreldra gæti líka stuðlað að auknum ójöfnuði þar sem hámenntaðir foreldrar gætu verið í stöðu til áhrifameiri þátttöku en aðrir (Denessen, 2020). Í rannsókn hérlendis kom til dæmis fram að einstæðar mæður hafa upplifað að raddir þeirra heyrist ekki (Kristín Jónsdóttir o.fl., 2017). Þó þátttaka foreldra sé ýmsu háð, svo sem samskiptastíl í fjölskyldum, væntingum og mismunandi möguleikum þeirra, er óumdeilt að foreldrar hafa dýrmæta innsýn í skólastarf og því er það í þágu þeirra jafnt sem skólanna sjálfra að skólarnir standi þeim opnir (Banks, 2020). Í ýmsum evrópskum menntakerfum er í auknum mæli gert ráð fyrir að foreldrar séu virkir samstarfsaðilar í skólum barna sinna sem og almennt í menntun barna (Paseka og Byrne, 2020).

Stór yfirlitsrannsókn, þar sem skoðaðar voru niðurstöður 77 rannsókna, leiddi í ljós að áhrif þess að styrkja markvisst tengsl heimila og skóla voru jákvæð fyrir námsárangur nemenda, líðan þeirra, hegðun og félagsfærni. Yfirlitsrannsóknin sýndi að einkum tveir þættir, gagnkvæm samskipti og stuðningur við hegðun, höfðu áhrif á eldri nemendur. Niðurstöður sýndu þegar á heildina var litið að efla ætti tengsl heimila og skóla til að styðja námsárangur unglunga (Smith o.fl., 2020). Í annarri yfirlitsrannsókn segir að þátttaka foreldra hafi áhrif á árangur nemenda. Einnig séu vísbendingar um að inngrip til að bæta þátttöku foreldra gætu verið árangursrík (Huat See og Gorard, 2015).

Grunnskólanemendur voru 47.507 á Íslandi árið 2023 (Hagstofa Íslands, e.d.) og dreifðust í stóra og smáa skóla um land allt. Aðstæður eru mismunandi og íbúasamsetning hér hefur á síðustu tveimur áratugum breyst og orðið töluvert fjölbreyttari. Árið 2023 áttu 15,5% grunnskólanemenda erlent tungumál að móðurmáli en 3,7% árið 2006, samkvæmt frétt frá Hagstofunni (2024).

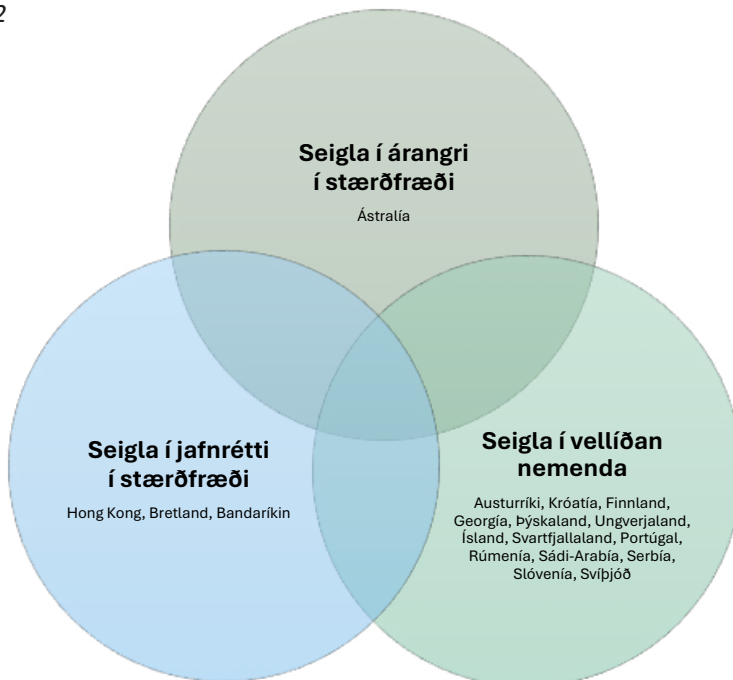
Áhugi og möguleikar foreldra á þátttöku í námi barna sinna eru mismunandi hérlendis sem erlendis. Þátttakan getur verið margvísleg en hún er oft greind í tvennt, annars vegar þátttöku í skólastarfinu, svo sem með samtölum við kennara og heimsóknum í skólann, og hins vegar í þátttöku foreldra í námi barna sinna heima fyrir. Þá er ekki einungis átt við stuðning við heimanám, sem er töluvert umdeilt atriði, heldur er eitt mikilvægasta atriðið að foreldrar eru fyrirmyndir barna sinna og unglunga og hafa áhrif á metnað þeirra og skilning á mikilvægi menntunar. Þetta er akademísk félagsmótun þar sem foreldrar miðla væntingum sínum til menntunar, gagnsemi hennar og gildis, ræða námsaðferðir og áform um framtíðina við börn sín, tengja skólastarfið við atburði líðandi stundar og efla löngun barna og unglunga til mennta (Bæck, 2017).

Seigla í menntakerfum og áhersla á vellíðan nemenda

Menntakerfi eru metin á marga vegu og það er einmitt hlutverk PISA-prófa að vera mælikvarði á kerfi en ekki einstaklingana sem taka prófin hverju sinni. „Ein leið til að meta menntakerfi er að huga að seiglu þeirra; með öðrum orðum, virkni þeirra til að viðhalda og stuðla að námi, jöfnuði og vellíðan“ (Schleicher, 2023, bls. 15). Í skýrslunni um innsýn og túlkun á heildarniðurstöðum, sem Andreas Schleicher, yfirmaður PISA-prófanna, er höfundur að (Schleicher, 2023), er sagt frá greiningu á seiglu menntakerfa sem metin er á þrjá vegu. Sviðin eru seigla í árangri í stærðfræði, seigla hvað varðar jafnrétti í stærðfræði og seigla í vellíðan nemenda. Aðeins fjögur lönd sýndu seiglu á öllum sviðum milli fyrir-lagna PISA 2018 og 2022, en 21 land sýndi seiglu á einhverju þessara sviða. Á mynd 1 má sjá Ísland meðal þeirra landa sem sýndu seiglu í vellíðan nemenda. Það er samhljómur með þessu og rannsóknum sem sýndu fyrir áratug að foreldrar og starfsfólk grunnskóla á Íslandi setja vellíðan nemenda efst á blað í forgangs röðun á viðfangsefnum skóla, ofar námsárangri. (Amalía Björnsdóttir og Kristín Jónsdóttir, 2014). Í *Menntastefnu til ársins 2030* (Mennta- og barnamálaráðuneytið, 2022) er lýst áherslu á vellíðan nemenda sem skal vera í öndvegi enda rótgróið viðhorf að mjög mikilvægt sé að börnum og unglingum líði vel í námi (Kristín Jónsdóttir og Amalía Björnsdóttir, 2020).

Mynd 1

Seigla í árangri í stærðfræði, jafnrétti í stærðfræði og í vellíðan nemenda samkvæmt PISA 2022

Myndin er hér í íslenskri þýðingu höfundar en upprunaleg mynd er sótt í skýrslu Andreas Schleicher (Schleicher, 2023, bls. 18).

Skýringar má einnig tengja því hvernig skólakerfið á Íslandi brást við þegar COVID-19 gekk yfir. Um þau menntakerfi sem einkennast af seiglu á þessu tímabili segir í fyrirnefndri skýrslu:

Algengir þættir í menntakerfum sem sýndu seiglu voru að forðast að mestu leyti lengri lokun skóla (þrjá mánuði eða lengur) og tryggja að nemendur gætu lært í fjarnámi á áhrifaríkan hátt. Nemendur í þeim kerfum nutu einnig góðs af auknum stuðningi foreldra og kennara sem héldu áfram að upplýsa foreldra um framfarir barna þeirra. (Schleicher, 2023, bls. 16, íslensk þýðing er höfundar).

Rannsóknir á áhrifum COVID-19 á grunnskólastarf á Íslandi sýndu niðurstöður sem svipar mjög til þessara. Skipulag viðveru og fjarkennslu var mjög mismunandi milli skóla og milli sveitarfélaga en allir væntu þess að nemendur lærðu heima (Kennarasamband Íslands, 2020). Kennarar og stjórnendur lögðu mikið á sig til að halda uppi góðri kennslu í grunnskólum landsins og víluðu ekki fyrir sér að leita nýrra leiða, meðal annars með fjarkennslu til viðbótar við veru nemenda í skólunum, þó það kostaði umtalsverða aukavinnu. Margir kennarar upplifðu stuðning og hrós frá foreldrum á þessum álagstíma svo vísbendingar eru um að tengsl grunnskóla og heimila hafi trosnað merkilega lítið og frekar styrkst en veikt í fyrstu bylgju COVID-19 (Kristín Jónsdóttir, 2020). Aðstæður sem sköpuðust í samkomubanninu urðu þó líka til að skerpa átakalínur milli heimila og samfélags og átakalínur innan heimila (Annadís Greta Rúdólfsdóttir og Auður Magnús Auðardóttir, 2020). Einnig virðist þjónusta við nemendur með margvíslegar stuðningsþarfir hafa skerst meira en hjá öðrum, meðal annars vegna þess að nám og þátttaka í gegnum fjarbúnað reyndist ekki öllum nemendum aðgengileg (Ruth Jörgensdóttir Rauterberg og Anna Björk Sverrisdóttir, 2020) en það hefur væntanlega líka haft veruleg áhrif á foreldra þeirra. Áhrif COVID-19 á skólastarf og líðan fólks eru líklega enn að koma fram. Engu að síður er ljóst að það sem einkenndi viðbrögðin í skólakerfinu við upphaf COVID-19 á sér samhljóð í niðurstöðum PISA hvað varðar seiglu í vellíðan nemenda.

Staða nemenda af erlendum uppruna

Í OECD-löndunum er áætlað að um fjórðungur 15 ára nemenda standi illa í stærðfræði, lestri og náttúrufræði. Það merkir að þeir ná ekki 2. stigi kunnáttu, sem er grunnviðmið PISA-prófanna. PISA-rannsóknin sýnir einnig að börn af erlendum uppruna eru meira en tvöfalt líklegri að meðaltali en innfæddir jafnaldrar þeirra til að vera í þessum fjórðungshópi undir 2. stigi í stærðfræði í OECD-ríkjunum. Þetta skýrist að stærstum hluta til af félags- og efnahagslegri stöðu þeirra því fjölskyldur innflytjenda eru yfirleitt verr stæðar en aðrar (Schleicher, 2023).

PISA-rannsóknin sýnir að í sumum þáttökulandanna stendur um helmingur nemenda af erlendum uppruna frammi fyrir félags- og efnahagslegri mismunun. Hið óvænta er að öll Norðurlöndin tilheyrja þessum hópi. Ekki kemur á óvart að nokkurt bil er á milli frammistöðu nemenda af erlendum uppruna og innfæddra nemenda í flestum löndum. Meðaltalsmunur á frammistöðu í stærðfræði milli OECD-ríkja árið 2022 hjá nemendum af erlendum uppruna samanborið við innfædda nemendur var 29 stig. Hins vegar minnkandi bilið í 15 stig þegar tekið var tillit til félagslegrar og efnahagslegrar stöðu, og í 5 stig

þegar tekið var tillit til tungumála, en það þýðir að skólamál og heimamál nemanda er ekki hið sama. Á heildina litið bendir þetta til þess að mikilvægt sé að veita bágstöddum nemendum aukinn stuðning en, eins og áður sagði, eru innflytjendabörn oft í þeim hópi (Schleicher, 2023).

Mismunandi aðstæður barna í COVID-19 hafa líklega haft meiri áhrif á nám þeirra en við höfum gögn um, en undir lok pestartímabilsins voru PISA-prófin lögð fyrir, vorið 2022. COVID-19-rannsóknir hérlandis sýndu að fötluð börn fengu skerta þjónustu (Ruth Jörgensdóttir Rauterberg og Anna Björk Sverrisdóttir, 2020). Börn af erlendum uppruna og börn með félagslega veikt bakland fjarlægðust skóla sína fyrst allra. Kennarar höfðu áhyggjur af þessu enda vita þeir að einmitt þessir hópar þurfa hvað mest á reglulegu skólastarfi að halda (Kristín Jónsdóttir, 2020; Ylfa G. Sigurðardóttir, 2020). Skólarnir brugðust við COVID-19 á mismunandi vegu, en víða var brugðið á það ráð að skipta nemendum í minni hópa og hver hópur umgengist fáa kennara. Sums staðar féll sérkennsla niður vegna þessa (Kennarasamband Íslands, 2020; Kristín Jónsdóttir, 2020; Ylfa G. Sigurðardóttir, 2020). Kristín Björnsdóttir og Eiríksína Eyja Ásgrímsdóttir (2020) segja ljóst “að ákveðin forréttindahyggja ríkti við neyðarstigið sem hefur hvað mest áhrif á þá nemendur sem standa höllum fæti í skólakerfinu sökum fötlunar, heimilisaðstæðna og uppruna”.

Höfum hugfast að niðurstöður PISA-prófanna sýna engin tengsl á milli hlutfalls nemenda með innflytjendabakgrunn í landi og heildarframmistöðu nemenda þar í landi. Mikið af frammistöðubílinu endurspeglar félagslegan og tungumálabakgrunn frekar en innflytjendasögu í sjálfu sér. Og Andreas Schleicher, yfirmaður PISA-prófanna, bætir við:

Jafnframt því að börn af erlendum uppruna standa oft frammi fyrir efnahagslegum erfiðleikum koma reyndar margir innflytjendur með sterka hvöt til að mennta sig og efla dýrmæta hæfileika. Það sýnir möguleika þeirra til að leggja mikið af mörkum til móttökulanda sinna. (Schleicher, 2023, bls. 28, íslensk þýðing er höfundar).

Í íslensku skýrslunni með helstu niðurstöðum PISA kemur fram að eini hópurinn sem ekki lækkar í lesskilningi milli fyrirlagna 2018 og 2022 er börn af erlendum uppruna sem eru fædd hér á landi og teljast því til annarrar kynslóðar innflytjenda. Bilið milli þeirra og nemenda sem ekki hafa neinn erlendan bakgrunn hefur því minnkað, þó hlutfall þeirra í hópi nemenda sem ekki ná lágmarksviðmiðum sé enn hátt. Niðurstöður um lesskilning sýna að „líkt og með stærðfræðilæsi verður neikvæð þróun í lesskilningi á heildina frá því í síðustu fyrirlögn PISA ekki skýrð með fjölgun þátttakenda sem flokkast sem innflytjendur“ (Menntamálastofnun, 2023, bls. 74).

Samvera, samskipti við skóla og menntun foreldra

Í PISA-rannsókninni, erlendu skýrslunni, kemur fram að fjölskyldutengsl skipta verulegu máli fyrir árangur nemenda. Þeir nemendur voru líklegri til að fá háa prófseinkunn sem sögðust borða aðalmáltíð reglulega með fjölskyldu sinni og þar sem fjölskyldumeðlimir verja tíma í að tala við þá og spyrja um skóladaginn. Nemendur sem borðuðu aðalmáltíð með fjölskyldu reglubundið skoruðu 16 til 28 stigum hærra í stærðfræði en nemendur sem sögðu að fjölskylda þeirra borðaði saman sjaldnar en einu sinni eða tvisvar í viku. Það er athyglisvert að reglubundin fjölskyldusamvera skiptir máli fyrir árangur allra nem-

enda, burtséð frá stöðu þeirra að öðru leyti. Gögnin sýna tengsl milli fjölskyldutekna og félagslegrar stöðu nemenda en einnig að virkur stuðningur foreldra getur verið afgerandi mikilvægur, sérstaklega fyrir nemendur sem búa við lakar aðstæður (Schleicher, 2023).

Spurningin um kvöldmat með foreldrum eða einhverjum úr fjölskyldunni í PISA-rannsókninni er hlutlæg og einföld og gefur ágæta vísbendingu um reglu í heimilishaldi, næringu og samveru. Sameiginlegur kvöldmatur þar sem kvöldfréttir hljómuðu undir voru fastur liður í lífi margra íslenskra fjölskyldna í áratugi en sá siður virðist vera á undanhaldi. Gögn úr Íslensku æskulýðsrannsókninni sýna að sameiginlegum kvöldmáltíðum barna og unglunga með fjölskyldu sinni fækkar hér á landi milli ára 2018 og 2022. Sjá má að um 63% barna í 6. bekk sögðust borða með fjölskyldunni alla daga árið 2018, en það gerðu um 49% árið 2022. Af 10. bekkjum er það að segja að rösklega 40% borðuðu mat með fjölskyldunni alla daga árið 2018 en tæplega 38% árið 2022. Þau sem borðuðu sjaldan eða aldrei með fjölskyldu sinni voru tæp 5% í 6. bekk og um 7% í 10. bekk árið 2022 (Íslenska æskulýðsrannsóknin, e.d.).

Á heildina litið sýndu menntakerfi með jákvæða þróun í þátttöku foreldra í námi nemenda á milli PISA-prófa 2018 og 2022 meiri stöðugleika eða framfarir í stærðfræði. Þetta átti sérstaklega við um nemendur sem stóðu höllum fæti í félags- og efnalegu tilliti. Í flestum löndum OECD dró þó verulega úr þátttöku foreldra í námi nemenda á milli ára 2018 og 2022. Foreldrum sem höfðu frumkvæði að umræðum um framfarir barns síns við kennara fækkaði um 10% að meðaltali. Að sama skapi fækkaði samtölum að frumkvæði kennara um framfarir nemenda um 8%. Í flestum löndum og hagkerfum hefur því foreldrasamstarf minnkað en ekki aukist, sem er áhyggjuefni að mati OECD (Schleicher, 2023).

Því er stundum haldið fram að á Íslandi sé stéttlaust samfélag og jöfnuður hér sé jafnvel meiri en í rómuðum velferðarsamfélögum Norðurlanda. Þá skipti menntun foreldra hér sáralitlu máli fyrir námsárangur, svo sem þann sem mældur er með PISA-prófum. Rannsókn Berglindar Gísladóttur, Hans Haraldssonar og Amalíu Björnsdóttur (2019) sem er byggð á gögnum úr PISA 2015 staðfestir að þetta er fjarri lagi. Á öllum Norðurlöndum sé umtalsverður munur á meðalárangri nemenda sem eiga foreldra með grunnskólamenntun og nemenda sem eiga foreldra með háskólamenntun. Ísland sé ekkert verulega frábrugðið hinum Norðurlöndunum hvað þetta varðar, þó svo að því hafi verið haldið fram í eldri skýrslum Menntamálastofnunar að sambandið væri hverfandi milli námsárangurs og menntunar foreldra. En hvað þýðir þetta fyrir nemendur og árangur þeirra? Berglind Gísladóttir, Hans Haraldsson og Amalía Björnsdóttir (2019, bls. 1) tengja niðurstöður sínar við meðalframfarir á skólaári og segja:

Ef viðmið OECD um meðalframfarir nemenda á einu skólaári eru notuð til túlkunar er ekki hægt að álykta annað en að munur á meðalárangri barna grunn- og háskólamenntaðra foreldra sé mjög verulegur. Niðurstöður sýndu að þessi munur samsvarar meðalframförum á tveimur skólaárum í stærðfræðilæsi, meðalframförum á rúmum tveimur skólaárum í leskilningi og tæpum tveimur árum í náttúrufræðilæsi.

Ljóst er að margir félagslegir þættir hafa áhrif á námsárangur barna og hvert barn munar um eitt og tvö skólaár af framförum í námi sínu. Því er nauðsynlegt að í umræðu um námsárangur og skólustarf sé tekið mið af rannsóknarniðurstöðum og bestu vitneskju hverju sinni.

Markmið þessarar rannsóknar er að varpa ljósi á þátttöku foreldra í námi barna sinna. Kastljósinu er annars vegar beint að mati skólastjórnnenda á þátttöku foreldra í grunn-skólastarfi, frumkvæði og samskiptum foreldra og kennara. Hins vegar beinist kastljósið að 10. bekkingum sem tóku PISA-prófin og því sem þeir segja um samverustundir heima fyrir, stuðning foreldra og áhuga á námi þeirra.

AÐFERÐ

Alls tóku 130 grunnskólar á Íslandi þátt í PISA 2022 af 141 skóla sem var með 10. bekk. Einnig tóku nemendur úr sex framhaldsskólum þátt. Segja má að fjórir af hverjum fimm nemendum hafi tekið prófin en „Vegið þátttökuhlutfall nemenda þvert á skóla var 80,1% hér á landi og undanþáguhlutfall 4,8%“ (Menntamálastofnun, 2023). Á bak við þessar tölur eru 3360 unglingar, 1632 stúlkur og 1728 drengir.

Í greininni er byggt á svörum við spurningalistum til nemenda og til stjórnenda, sem fylgdu PISA-prófum sem lögð voru fyrir nemendur í mars og apríl 2022. Gögnin eru afmörkuð við svör stjórnenda við spurningum sem varða tengsl heimila og skóla en svör nemenda við spurningar um stuðning foreldra. Gögnin eru úr töflum sem fylgja öðru bindi niðurstöðuskýrslu OECD (OECD, 2023). Þau voru fengin frá verkefnisstjóra PISA-rannsóknarinnar hér á landi sem vann úr tilteknum spurningum og setti upp þær myndir sem birtar eru í greininni.

Annars vegar er um að ræða svör við tíu spurningum úr spurningalista til nemenda um samveru heima fyrir, stuðning foreldra og áhuga á námi þeirra. Þegar nemendur höfðu lokið við að leysa PISA-prófið fengu þeir spurningalista en í honum voru tíu spurningar eða staðhæfingar undir yfirskriftinni *Hversu oft gera foreldrar þínir eða einhver í fjölskyldunni eftirfarandi með þér?* Svarkostir voru fimm; aldrei eða næstum aldrei; u.þ.b. einu sinni eða tvisvar á ári; u.þ.b. einu sinni eða tvisvar í mánuði; u.þ.b. einu sinni eða tvisvar í viku; á hverjum degi eða næstum á hverjum degi. Svörin eru sett fram með samanburði við svör nemenda á hinum Norðurlöndunum og meðaltal innan OECD-ríkjanna.

Hins vegar var lagður spurningalisti fyrir skólastjórnnendur samhliða prófunum í þeim skólum sem þátt tóku og svör bárust frá einum stjórnanda í 127 skólum. Spurningarnar sneru að þátttöku foreldra í skólastarfinu og samskiptum foreldra og kennara og voru sjö talsins. Þær vörðuðu þátttöku foreldra og samskipti almennt við skólann, ekki sérstaklega með hliðsjón af 10. bekkingum. Niðurstöður eru settar fram með samanburði við svör stjórnenda á hinum Norðurlöndunum og meðaltal innan OECD-ríkjanna. Svörin og tilheyrandi myndir eru sett fram með ákveðnum hætti af hálfu OECD. Svörin tilgreina hlutfall nemenda sem eru í skólum þar sem meira en helmingur foreldra eða kennara tekur þátt eða hefur frumkvæði að samskiptum, að mati skólastjórnnenda. Svar hvers skólastjóra er sem sagt vegið út frá fjölda nemenda í skólanum sem hún eða hann svarar fyrir. Þetta er óvenjuleg framsetning en áhugaverð og í samræmi við aðra úrvinnslu spurninga til skólastjórnnenda í PISA-rannsókninni, sjá til dæmis töflu II.B1.3.58 um þátttöku foreldra í skólastarfi í viðauka við PISA-skýrslu II (OECD, 2023).

NIÐURSTÖÐUR

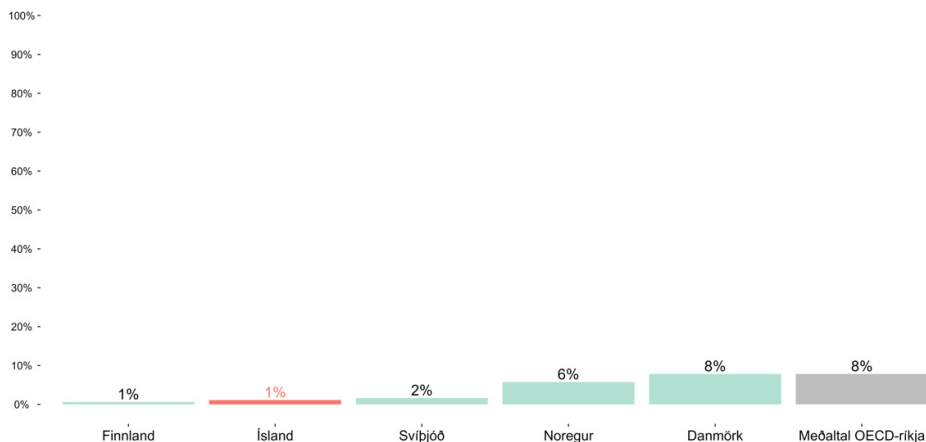
Í þessum kafla er fyrst greint frá niðurstöðum úr spurningalistum til skólastjórnenda en síðan frá niðurstöðum úr spurningalistum til 10. bekinga sem tóku PISA-prófið vorið 2022.

Þátttaka foreldra í grunnskólastarfi

Fyrst er greint frá niðurstöðum um þátttöku foreldra í skólastarfi barna sinna, að mati skólastjórnenda. Eins og greint er frá í aðferðarakaflanum tilgreina svörin hlutfall nemenda sem eru í skólum þar sem *meira en helmingur* foreldra eða kennara tekur þátt í eða hefur frumkvæði að einhverju, samkvæmt svörum skólastjórnenda.

Mynd 2

Hlutfall nemenda sem eru í skólum þar sem yfir helmingur foreldra býðst til að taka þátt í skólastarfinu, samanborið við hlutfall sömu nemenda á hinum Norðurlöndunum og meðaltal OECD

Mynd 2 sýnir að foreldrar í íslenskum skólum eru á pari við finnska foreldra í því að bjóðast til að taka þátt í skólastarfinu. Um 1% nemenda var í skólum þar sem meira en helmingur foreldra var tilbúinn í sjálfböðastarf. Sjálfböðastarf foreldra er mest í Danmörku af Norðurlöndunum, en þar eru 8% nemenda í skólum þar sem yfir helmingur foreldra býðst til að taka þátt samkvæmt mynd 2. Sömu sögu er að segja af meðaltali OECD-ríkja, það er 8% svo ljóst er að hér erum við vel undir meðaltalinu.

Spurt var hvort foreldrar aðstoðuðu við fjáröflun fyrir skólann. Svörin voru í sama dúr og þegar spurt var um sjálfböðastarfið. Á Íslandi og í Finnlandi voru um 2% barna í skólum þar sem yfir helmingur foreldra tekur þátt í fjáröflun, en sambærileg tala var 3% fyrir Noreg, Svíþjóð og Danmörku. Meðaltalið innan OECD-ríkja er 9% svo greinilega er ríkari hefð fyrir þessu víða annars staðar en á Norðurlöndum. Þörfin fyrir fjáröflun foreldra

getur líka verið mismikil milli landa. Það má líka velta fyrir sér hverju skólastjórnendur voru að svara. Hugsuðu þeir einungis til formlegra fjáraflana, svo sem til tækjakaupa, en gleymdu til dæmis fjáröflunarstarfi foreldrafélaga og nemendafélaga vegna ferðalaga og skemmtana. Því verður seint svarað.

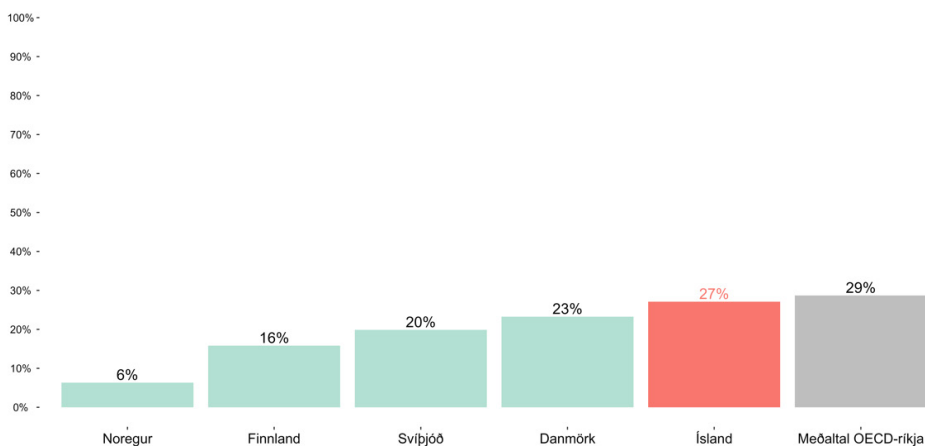
Einnig var spurt um þátttöku foreldra í skólastjórnun, til dæmis með setu í foreldra-ráði eða skólanefnd. Á Norðurlöndunum öllum var svarið keimlíkt, að um 1% nemenda eru í skólum þar sem yfir helmingur foreldra tekur þátt í stjórnun skóla, en í Danmörku var hlutfallið 4%. Meðaltalið innan OECD-ríkja var 11% svo greinilega hafa Norðurlöndin nokkra sérstöðu, með minni þátttöku foreldra í stjórnun.

Frumkvæði að samskiptum kennara og foreldra

Skólastjórnendur voru einnig beðnir að leggja mat á samskipti kennara og foreldra, hvor hópurinn hefði frumkvæði að samskiptunum og hversu oft þau snerust um hegðun barns eða framfarir í námi.

Mynd 3

Hlutfall nemenda sem eru í skólum þar sem yfir helmingur foreldra hefur frumkvæði að því að ræða hegðun barns síns við kennara, samanborið við hlutfall nemenda á hinum Norðurlöndunum og meðaltal OECD

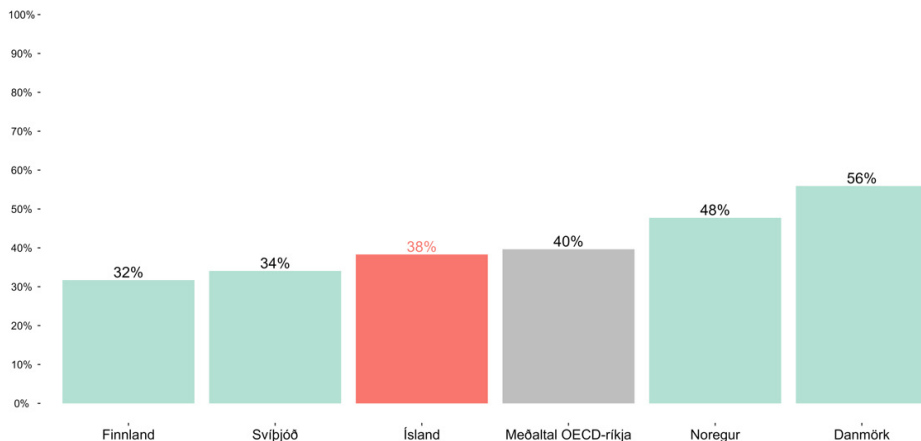

Á mynd 3 má sjá að 27% nemenda eru í íslenskum grunnskólum þar sem yfir helmingur foreldra leitar eftir samtali við kennara vegna hegðunar barns síns. Í samanburði Norðurlanda er hlutfallið hæst hér og litlu lægra en meðaltal OECD-ríkja.

Mynd 4 sýnir hins vegar að skólastjórnendur telja kennara oftara upphafsmenn að samtölum um hegðun. Svör stjórnenda gefa til kynna að 38% nemenda séu í skólum þar sem yfir helmingur kennara hefur frumkvæði að samtölum við foreldra um hegðun barna. Norskir og danskir kennarar gera þó mun meira af því að eiga frumkvæði að samtali við foreldra um hegðun barnanna. Ljóst er að bæði foreldrum og kennurum á Íslandi er hugleikið að ræða hegðun barna.

Mynd 4

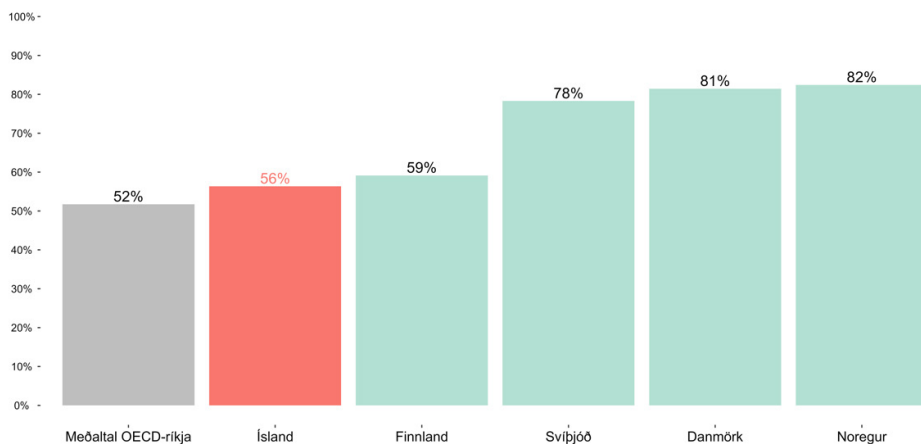
Hlutfall nemenda sem eru í skólum þar sem yfir helmingur kennara hefur frumkvæði að því að ræða hegðun barns við foreldra, samanborið við hlutfall nemenda á hinum Norður-löndunum og meðaltal OECD.

Samtöl foreldra og kennara snúast þó enn frekar um framfarir nemenda, en hugtakið framfarir í spurningalistanum vísar væntanlega til námsstöðu og námsárangurs. Á mynd 5 má sjá að 56% barna eru í skólum á Íslandi þar sem yfir helmingur kennara hefur frumkvæði að samtali við foreldra um framfarir í námi þeirra.

Mynd 5

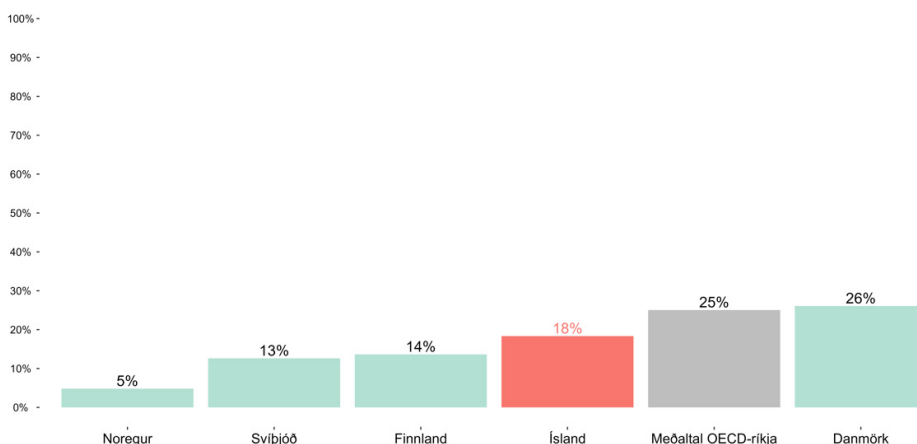
Hlutfall nemenda sem eru í skólum þar sem yfir helmingur kennara hefur frumkvæði að því að ræða framfarir barns við foreldra, samanborið við hlutfall nemenda á hinum Norðurlöndunum og meðaltal OECD

Það vekur jafnframt athygli á mynd 5 að frumkvæði kennara að samtölum um framfarir í námi barna er meira á hinum Norðurlöndunum. Um og yfir 80% barna í grunnskólum í Svíþjóð, Noregi og Danmörku eru í skólum þar sem meira en helmingur kennara hefur frumkvæði að slíkum samtölum, að mati skólastjórna. Það er greinilegt að þar er nám-ið frekar umræðuefni en hegðunin, en óvíst er hvort miklar eða litlar framfarir barna séu tilefnið. Mögulega hafa reglubundin samtöl foreldra og kennara og oftast með viðveru nemenda, oft kölluð foreldraviðtöl, haft áhrif á svör skólastjórna. Einhverjir kunna að hafa haft hin reglubundnu samtöl í huga í sínum svörum og aðrir ekki en hefðir og orða- val gæti hafa haft verulega mikið um það að segja. Áhersla á viðtöl er líka mismikil milli landa, en til dæmis eru einstaklingsviðtöl og skrifleg áætlun um námsframvindu og mark- miðasetningu hvers grunnskólanemanda veigamikil og bundin í lög í Svíþjóð (Skolverket, 2025).

Mynd 6

Hlutfall nemenda sem eru í skólum þar sem yfir helmingur foreldra hefur frumkvæði að því að ræða framfarir barns síns við kennara, samanborið við hlutfall nemenda á hinum Norðurlöndunum og meðaltal OECD

Mynd 6 sýnir, samanborið við mynd 5, að foreldrar hafa mun sjaldnar en kennarar frumkvæði að samtölum um framfarir barnanna í námi. Einungis 18% íslenskra nemenda eru í skólum þar sem yfir helmingur foreldra hefur frumkvæði að samtölum um framfarir barna sinna í námi.

Þessar fjórar myndir, númer 3, 4, 5 og 6, sýna glögggt að skólastjórnenndur telja kennara hafa mun oft frumkvæði að samskiptum en foreldra grunnskólanemenda. Samtölin varði oft framfarir í námi barna (56%) en hegðun þeirra (38%). Á hinn bóginn sé hegðun barnanna (27%) oft umfjöllunarefni þegar foreldrar eiga frumkvæði að samtölum en nám þeirra (18%).

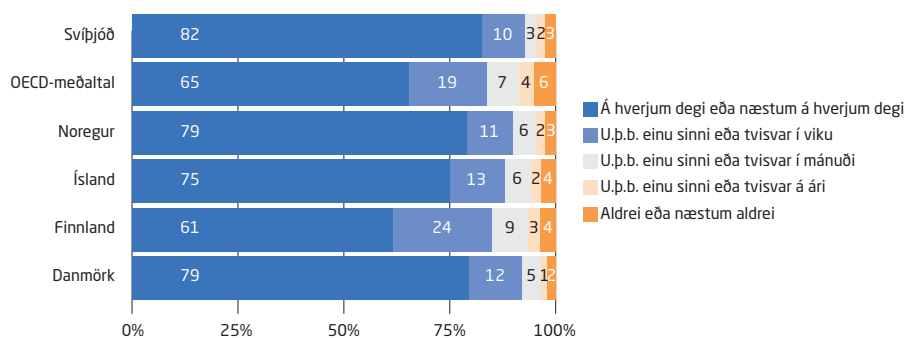
Samtölin yfir kvöldmatnum - mat nemenda

Þegar 10. bekkingar höfðu lokið við að leysa PISA-prófið 2022 fengu þeir í hendur spurningalista. Í honum voru meðal annars tíu spurningar eða staðhæfingar undir yfirskriftinni *Hversu oft gera foreldrar þínir eða einhver í fjölskyldunni eftirfarandi með þér?* Á næstu myndum má sjá svör nemenda sett fram með samanburði við svör nemenda á hinum Norðurlöndunum og meðaltal innan OECD-ríkjanna.

Á mynd 7 má sjá að þrír af hverjum fjórum unglingum á Íslandi borða kvöldmat með fjölskyldu sinni nánast á hverjum degi. Um 13% til viðbótar borða með fjölskyldunni einu sinni eða tvisvar í viku en um 12% unglinganna borða sjaldan eða aldrei með fjölskyldunni. Unglingar í Svíþjóð, Noregi og Danmörku sem borða daglega eða nánast daglega kvöldmat með fjölskyldunni virðast vera nokkuð fleiri en hér.

Mynd 7

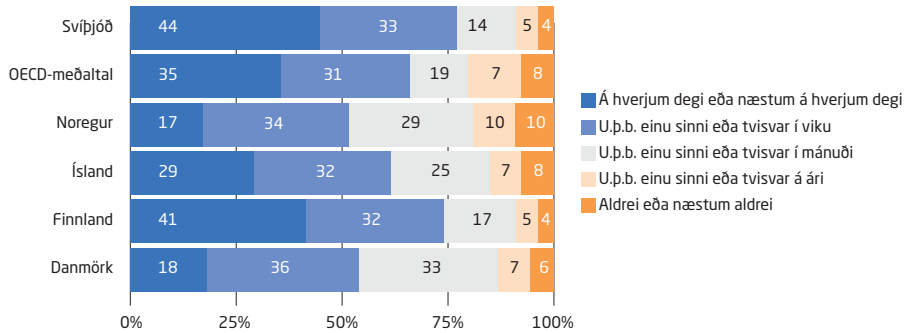
Hlutfall nemenda sem segja að foreldrar eða einhver úr fjölskyldunni borði kvöldmat með þeim, með samanburði við hin Norðurlöndin og meðaltal OECD-ríkja

Á mynd 8 má sjá að rösklega sex af hverjum tíu nemendum á Íslandi segja foreldra sína ræða um hvernig gangi í skólanum vikulega eða oftar. Fjórðungur nemenda fær þessa umræðu einungis einu sinni eða tvisvar í mánuði, sem kemur ögn á óvart miðað við hve rötgróin þessi spurning hefur virst vera í íslensku fjölskyldulífi. Hér kann að hafa áhrif að venjur og hefðir í fjölskyldum á Íslandi eru nú fjölbreytilegri en var fyrir tveimur áratugum og samfélagið fjölmenningarlegra (Hagstofa Íslands, 2024). Hjá Svíum, Finnum og að meðaltali innan OECD er umræðan um hvernig gangi í skólanum nokkru algengari en hérlandis en sjaldgæfari hjá dönskum og norskum fjölskyldum, hvað sem veldur.

Mynd 8

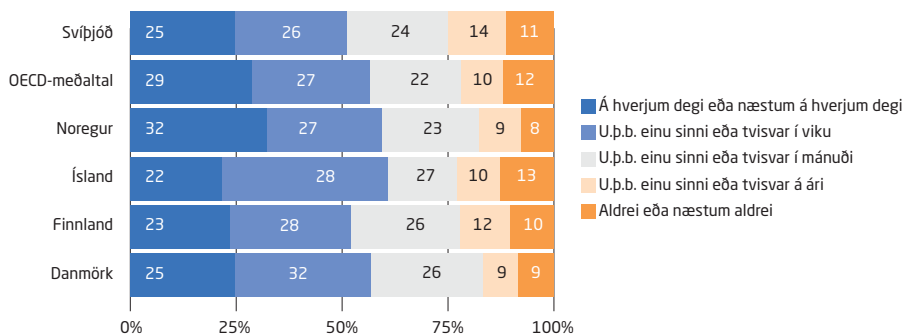
Hlutfall nemenda sem eiga foreldra sem spyrja hvernig þeim gangi í skólanum, með samanburði við hin Norðurlöndin og meðaltal OECD-ríkja

Mynd 9 sýnir að á íslenskum heimilum koma samskiptin sjaldnar til umræðu en náms-gengið, þar sem um helmingur segir að vikulega eða oftár spyrji foreldrar hve vel þeim komi saman við aðra nemendur skólans. Hátt í fjórðungur nemenda (23%) fær þá spurn-ingu aðeins einu sinni, tvisvar á ári eða nánast aldrei. Það vekur athygli að innan ríkja OECD að meðaltali og á öllum Norðurlöndum eru foreldrar duglegri en hér við að spyrja unglingana sína út í samskiptin í skólanum.

Mynd 9

Hlutfall nemenda sem eiga foreldra sem spyrja hve vel þeim komi saman við aðra nem-endur, með samanburði við hin Norðurlöndin og meðaltal OECD-ríkja

Unglingarnir voru líka spurðir hversu oft foreldrar eða einhver úr fjölskyldunni talaði við þá um vandamál sem þeir gætu átt við að stríða í skólanum. Niðurstöður voru í svipuðum dúr og lýst var á mynd 9 hvað varðaði það að spyrja um samskipti unglinganna við sam-nemendur. Um 43% foreldra spyrja hvort þau eigi við vanda að stríða í skólanum vikulega

eða oft, um fjórðungur einu sinni í mánuði eða svo og um þriðjungur foreldra spyr ungl-ingana sjaldan eða aldrei um þetta. Samanburður sýnir að íslenskir foreldrar ræða möguleg vandamál sjaldnar en foreldrar á hinum Norðurlöndunum og foreldrar innan OECD-ríkja gera að meðaltali.

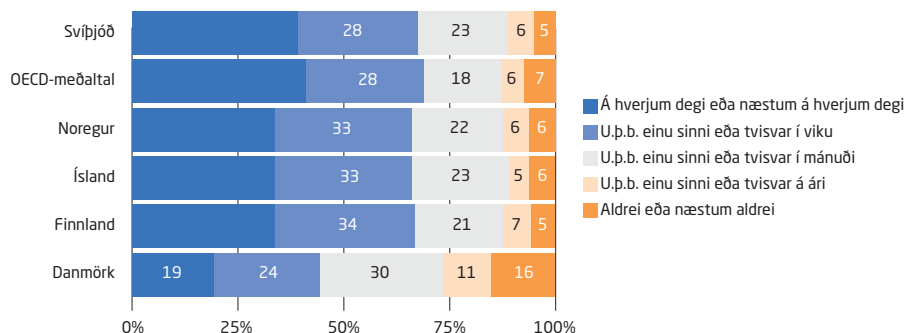
Hvatning og framtíðarmenntun

Nemendur fengu spurningu um það hversu oft foreldrar hvettu þá til að fá góðar einkunnir. Má ætla að hér sé vísað til metnaðar og hvatningar í námi, en orðalagið er einfalt eins og sjá má.

Svörin um hvatningu foreldra til að fá góðar einkunnir eru mjög keimlík hvað Noreg, Ísland og Finnland varðar, eins og sjá má á mynd 10, og Svíþjóð og meðaltal OECD eru ekki langt þar fyrir ofan.

Mynd 10

Hlutfall nemenda sem fengu hvatningu foreldra til að fá góðar einkunnir, með samanburði við hin Norðurlöndin og meðaltal OECD-ríkja

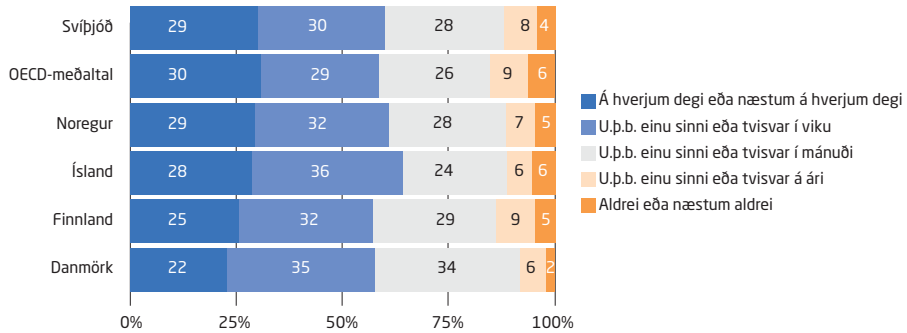

Um þriðjungur íslenskra, norskra og finnskra foreldra hvetur börn sín daglega, og annar þriðjungur gerir það einu sinni eða tvisvar í viku. Danmörk sker sig úr þar sem danskir foreldrar virðast hvetja börnin sjaldnar. Hins vegar fá tveir af hverjum tíu íslenskum unglingum hvatningu aðeins einu sinni eða tvisvar í mánuði og einn af tíu aldrei eða í mesta lagi tvisvar á ári.

Niðurstöður eru mjög svipaðar þegar spurt er hvort foreldrar sýni áhuga á því sem unglingarnir eru að læra í skólanum. Um 33% foreldra sýna áhuga á því daglega eða næstum daglega, önnur 33% sýna áhuga einu sinni eða tvisvar í viku, aðrir sjaldnar. Vel að merkja segja 14% unglinganna foreldra sína aldrei eða í mesta lagi tvisvar á ári sýna áhuga á því sem þau eru að læra í skólanum. Þær tölur og mynd 10 sýna að nokkuð stór hópur unglinga á Íslandi, 11–14%, býr við það að foreldrar sýna námi þeirra og námsárangri lítinn sem engan áhuga.

Mynd 11

Hlutfall nemenda í fjölskyldum þar sem foreldrar ræða við þá um framtíðarmenntun þeirra, með samanburði við hin Norðurlöndin og meðaltal OECD-ríkja

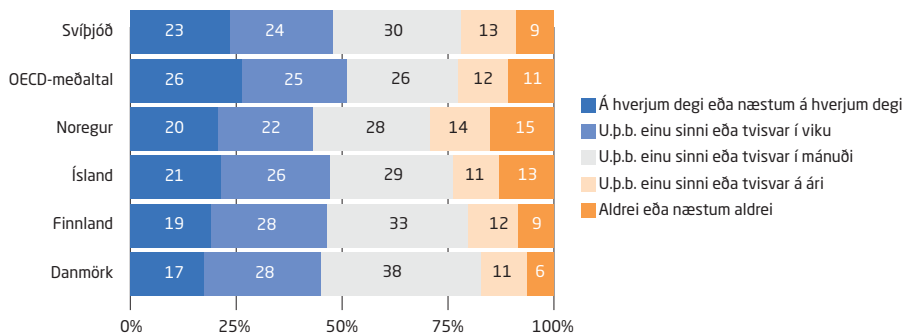

Nokkru meiri umræða er um framtíðarmenntun unglunga en um hvatningu til að fá góðar einkunnir, sjá mynd 11. Foreldrar á Íslandi standa sig hvað best í þessu þegar borið er saman við hin Norðurlöndin og meðaltal OECD-ríkja.

Af svipuðum toga eru svör við spurningu um það hvort foreldrar tali við unglunga um mikilvægi þess að ljúka framhaldsskólanámi. Á mynd 12 má sjá svör við henni, en þar vekur athygli að 24% íslenskra unglunga segja að foreldrar tali aldrei um þetta eða í mesta lagi tvisvar á ári.

Mynd 12

Hlutfall nemenda sem foreldrar ræða við um mikilvægi þess að ljúka framhaldsskólanámi, með samanburði við hin Norðurlöndin og meðaltal OECD-ríkja

Í fjölskyldum á Íslandi virðist umræða um framtíðarmenntun unglunga og hvatning til að fá góðar einkunnir vera álíka tíð. Að rætt sé um mikilvægi þess að ljúka framhaldsskólanámi gerist töluvert sjaldnar þar sem um fjórðungur 10. bekkinga segir foreldra

sína ræða það einu sinni, tvisvar á ári og jafnvel aldrei. Vera kann að þarna sé þó um að ræða mismunandi leiðir að sama marki og á heildina litið ræði foreldrar á Íslandi þó nokkuð við börn sín um mikilvægi menntunar og árangurs í námi fyrir framtíðarmögu-leika þeirra.

UMRÆÐA OG LOKAORÐ

Markmið þessarar rannsóknar er, eins og áður segir, að varpa ljósi á þátttöku foreldra í námi barna sinna, annars vegar að mati skólastjórnenda á þátttöku foreldra í grunnskóla-starfi, frumkvæði og samskiptum foreldra og kennara. Hins vegar beindist kastljósið að 10. bekkningum sem tóku PISA-prófin og því sem þeir segja um samverustundir heima fyrir, stuðning foreldra og áhuga á námi þeirra. Hvorki svör nemenda né heldur skólastjórnenda voru tengd við einkunnir úr PISA-prófunum svo ekkert verður fullyrt hér um tengsl þessa við árangur nemenda á prófunum. En þegar niðurstöðurnar eru ræddar í ljósi annarra rannsókna má leiða líkur að því að stuðningur og þátttaka foreldra skipti verulegu máli fyrir hvort tveggja, nám og líðan unglunga. Því geta niðurstöðurnar nýst til að hvetja bæði foreldra og skólafólk til að gefa mun meiri gaum að tengslum heimila og skóla og þátttöku foreldra í námi barna sinna.

Seigla í vellíðan nemenda samkvæmt niðurstöðum PISA-rannsóknarinnar 2022 er til marks um styrkleika í íslenska skólakerfinu (Schleicher, 2023). Það samrýmist vel *Menntastefnu til ársins 2030* (Mennta- og barnamálaráðuneytið, 2022). Ísland er í hópi 15 landa sem sýna seiglu hvað varðar vellíðan nemenda, af þeim löndum eða menntakerfum sem PISA-rannsóknin náði til og eru 81 talsins. Seigla í vellíðan er skilgreind sem virkni menntakerfa í því að viðhalda og stuðla að námi, jöfnuði og vellíðan. Í skýrslu OECD (Schleicher, 2023) segir að einkenni menntakerfa sem sýni seiglu séu meðal annars að hafa reynt að forðast langar lokanir skóla og tryggja að nemendur gætu lært í fjarnámi. Samhljómur þessa er mikill við niðurstöður ýmissa menntarannsókna hérlendis á COVID-tímabilinu og niðurstaðan er jafnframt í takt við áherslur foreldra og starfsfólks skóla á vellíðan nemenda um margra ára skeið (Amalía Björnsdóttir og Kristín Jónsdóttir, 2014; Kristín Jónsdóttir, 2020; Ylfa G. Sigurðardóttir, 2020). Jöfnuður er einn lykilþátta í seiglu í vellíðan innan menntakerfa. Íslensk sérstaða er þó oft orðum aukin og fullyrðingar um stéttlaust samfélag standast ekki (Kristín Jónsdóttir o.fl., 2017). Hefur verið sýnt fram á að menntun foreldra skiptir máli fyrir námsárangur unglunga hér rétt eins og á öðrum Norðurlöndum (Berglind Gísladóttir o.fl., 2019). Vitað er að slakan árangur unglunga af erlendum uppruna, í samanburði við aðra nemendur, má oft rekja til fátæktar eða bágrar félagslegrar stöðu. Enda er ítrekað í PISA-skýrslunni (Schleicher, 2023) að ekki séu tengsl milli þess hve mörg börn séu af erlendum uppruna og heildarframmistöðu í þeim löndum sem tóku þátt í PISA-rannsókninni. Margt bendi hins vegar til þess að til að bæta árangur sé mikilvægt að veita bágstöddum börnum stuðning. Þetta er sérlega umhugsunarvert nú þegar athyglin hérlendis hefur ítrekað beinst að börnum af erlendum uppruna í umræðum um námsárangur og þróun skólamála. Of oft hefur athyglinni verið beint að þeim án nokkurs samhengis við aðstæður í skólum eða að tengslum milli fátæktar og uppruna sé haldið til haga. Því miður getur slík umræða kynt undir neikvæð viðhorfum gagnvart börnum af

erlendum uppruna og alið á ranghugmyndum um námsgetu þeirra. Í íslensku skýrslunni *PISA 2022: helstu niðurstöður á Íslandi* kemur skýrt fram að versnandi árangur í lesskilningi og stærðfræðilæsi verður ekki skýrður með frammistöðu nemenda af erlendum uppruna (Menntamálastofnun, 2023).

Vaxandi umræða um hlutverk foreldra í menntun barna sinna (Crozier og Symeou, 2017; Paseka og Byrne, 2020) virðist ekki hafa skilað sér til foreldra á Íslandi ef marka má þátttöku þeirra í skólastarfi og námi barna sinna. Samkvæmt þessari rannsókn telja íslenskir skólastjórnmendur þátttöku foreldra í grunnskólastarfi ekki mikla þegar spurt er um sjálfböðastarf, fjáröflun og stjórnun skóla. Aðeins um 1% nemenda var í skólum þar sem meira en helmingur foreldra var tilbúinn í sjálfböðastarf, miðað við svör skólastjórnmenda. En eru það fáir eða er viðmiðið um helming foreldra of hátt til að svarið gefi góða mynd? Af niðurstöðunum má ráða að í miklum meirihluta skóla séu þeir fáir í foreldrahópnum sem bjóða sig fram til ýmissa starfa við grunnskólana. Viljugasta foreldrahópnum er líklega misskipt milli skóla og sveitarfélaga og stór skóli með öflugt foreldrastarf gæti vegið þungt í þessum tölum. Eitt prósent grunnskólanemenda árið 2023 er 475 nemendur (Hagstofa Íslands, e.d.) og því gæti verið að einungis í einum stórum skóla á landinu sé yfir helmingur foreldra tilbúinn í sjálfböðastarf, þó eins geti þetta þýtt að þannig sé ástatt í fimm til tíu litlum skólum. Þannig munar mjög miklu á því sem stjórnendur áætla nú og því sem foreldrar í 20 grunnskólum sögðu fyrir rúmum áratug. Þá fannst yfir helmingi foreldra æskilegt að foreldrar tækju þátt í sjálfböðastarfi í skólanum, en ekki var spurt hvort þeir raunverulega gerðu það (Kristín Jónsdóttir og Amalía Björnsdóttir, 2014). Niðurstöðurnar nú sýna að í mjög fáum íslenskum grunnskólum er yfir helmingur foreldrahópsins virkur í sjálfböðastarfi, fjáröflun eða með þátttöku í stjórnun, svo sem með setu í foreldráráðum eða skólanefndum. Það kemur ögn á óvart að á Norðurlöndunum öllum nema í Danmörku er staðan svipuð. Virkni foreldra á Norðurlöndum er því áberandi minni en að meðaltali í ríkjum OECD að mati skólastjórnmenda, en undanfarin ár hefur í auknum mæli verið gert ráð fyrir að foreldrar séu virkir samstarfsaðilar í skólum barna sinna í Evrópu (Paseka og Byrne, 2020).

Frumkvæði í samskiptum kennara og foreldra er mismikið og þar hafa kennarar vinn-inginn. Niðurstöður sýna að samskiptin eru töluverð, sem er vel. En þau gætu verið meiri þar sem vitað er að gagnkvæm samskipti og stuðningur við hegðun skipta máli, sérstaklega fyrir eldri nemendur, og þegar á heildina er litið ætti að efla tengsl heimila og skóla til að styðja námsárangur unglinga (Smith o.fl., 2020). Einnig er ljóst að skólastjórnmendur telja þátttöku foreldra miklu meiri í tengslum við þeirra eigið barn en í skólastarfinu almennt við sjálfböðastörf, fjáröflun eða með þátttöku í stjórnun skóla. Skólastjórnmendur segja kennara mun oftara hafa frumkvæði að samskiptum en foreldra og að samtölin varði oftara framfarir í námi barna (56%) en hegðun þeirra (38%). Á hinn bóginn snúist samtöl frekar um hegðun barnanna (27%) en námsframvindu þeirra (18%) þegar foreldrar eiga frumkvæði að þeim. Mælikvarði er, eins og áður sagði, hlutfall nemenda í skólum þar sem skólastjórnmendur telja yfir helming foreldra eða kennara hafa frumkvæði að samskiptum. Munur á frumkvæði kennara annars vegar og foreldra hins vegar að samskiptum er áhugaverður og minnir á að staða foreldra gagnvart skólanum er mismunandi. Einstæðar mæður hafa til dæmis upplifað að raddir þeirra heyrist ekki (Kristín Jónsdóttir o.fl., 2017) og vísbendingar eru um að átakalínur milli heimila og samfélags hafi skerpst

á COVID-tímabilinu (Annadís Greta Rúdólfsdóttir og Auður Magnús Auðardóttir, 2020), þó tengsl heimila og skóla virðist hafa styrkst við upphaf þess tímabils þegar á heildina er litið (Kristín Jónsdóttir, 2020). Þessi niðurstaða, um meira frumkvæði kennara en foreldra, minnir líka á að verulega dró úr þátttöku foreldra á milli árána 2018 og 2022 í langflestum OECD-ríkjanna (Schleicher, 2023).

Meirihluti íslenskra 10. bekklinga virðist búa við ágætari heimilisvenjur og finna fyrir áhuga foreldra sinna á skólagöngu þeirra og líðan en afskiptur minnihluti þeirra er áhyggjuefni. Í spurningalista til nemenda var spurt um kvöldmat með foreldrum eða einhverjum úr fjölskyldunni. Spurningin er hlutlæg og einföld og má ætla að hún gefi ágæta vísbendingu um reglu í heimilishaldi, næringu og samveru. Niðurstöður sýndu að 75% unglínga á Íslandi borða með foreldrum eða einhverjum úr fjölskyldunni daglega eða næstum daglega, sem er þrýðilegt því reglubundin samvera hefur tengsl við námsárangur (Schleicher, 2023). Það er hins vegar umhugsunarvert að 12% unglínga borða sjaldan með fjölskyldunni, þar af 6% einu sinni eða tvisvar í mánuði og önnur 6% einu sinni á ári eða jafnvel aldrei. Það merkir að fleiri en 200 börn í 10. bekk á Íslandi borði kvöldmatinn nánast alltaf ein. Niðurstöður Íslensku æskulýðsrannsóknarinnar sýna að sameiginlegum kvöldmáltíðum með fjölskyldu fækkar lítilliga hjá börnum og unglíngum hér á landi milli árána 2018 og 2022. Rösklega 40% tíundu bekklinga sögðust borða mat með fjölskyldunni alla daga árið 2018 en tæplega 38% árið 2022 (Íslenska æskulýðsrannsóknin, e.d.). Hér munar þó nokkru á niðurstöðum PISA og Íslensku æskulýðsrannsóknarinnar (ÍÆ) varðandi best setta hópinn en minna munar í hópi þeirra sem afskipt eru þar sem ÍÆ sýnir að tæp 7% tíundu bekklinga borði sjaldan eða aldrei kvöldmat með fjölskyldu sinni. Það er því ljóst að í hópi elstu nemenda grunnskólanna er einn af hverjum tíu, eða 7–12% þeirra, í þeirri stöðu að njóta nánast aldrei samveru fjölskyldu og stuðnings foreldra sem gjarnan fylgir sameiginlegum kvöldmatarstundum. Þetta er í sjálfu sér áhyggjuefni því tengsl eru milli reglubundinnar fjölskyldusamveru og árangurs allra nemenda, burtséð frá stöðu þeirra að öðru leyti, samkvæmt PISA-rannsókninni (Schleicher, 2023).

Meirihluti foreldra á Íslandi sinnir því hlutverki vel að hvetja börn sín í námi, einkum með því að ræða framtíðarmenntun þeirra. Hinn afskipti hópur er áhyggjuefni sem fyrr. Þó íslenskir foreldrar séu fremur óduglegir við að ræða daglegt skólalíf við unglíngana sína, samanborið við foreldra á Norðurlöndum og meðaltal foreldra innan OECD-ríkja, eru þeir duglegri við að hvetja þá til að fá góðar einkunnir og þar á pari við foreldra í Noregi og Finnlandi. Það er freistandi að túlka niðurstöður um hvatningu til að fá góðar einkunnir sem svo að á Íslandi fái meira en helmingur nemenda ríkulega og að minnsta kosti vikulega hvatningu. Hins vegar fái tveir af hverjum tíu unglíngum hvatningu aðeins einu sinni eða tvisvar í mánuði og einn af tíu aldrei eða í mesta lagi tvisvar á ári. Engin viðmið eru til um hvað telst hæfileg hvatning foreldra en víst er að hvatning þeirra styður nám nemenda (Hattie, 2009; Jeynes, 2011). Af niðurstöðum má ætla að nokkur hópur unglínga á Íslandi, 11–14%, búi við ákveðið skeytingarleysi foreldra um nám þeirra og námsárangur. Hópurinn er þó ívið minni en að meðaltali í OECD-ríkjunum. Óvænt niðurstaða er að þegar á heildina er litið í PISA-rannsókninni eru 17–29% unglínga í þeirri stöðu að sjaldan eða aldrei er rætt við þá um mikilvægi þess að ljúka framhaldsskólanámi. Óvíst er hvað skýrir þetta en mögulega ræða foreldrar þetta ekki jafn hreint og beint og um

góðar einkunnir. Allavega er ljóst að foreldrum á Íslandi lætur betur að ræða við unglinga um framtíðarmenntun þeirra en að hvetja þá til að fá góðar einkunnir eða ræða um mikilvægi þess að ljúka framhaldsskólanámi, miðað við svör unglinganna sjálfra. Eins og sjá má í niðurstöðunum er framtíðarmenntun unglinganna mest til umræðu á Íslandi, þegar borið er saman við Norðurlöndin og meðaltal OECD-ríkja. Samtal um framtíðarmenntun er árangursrík leið fyrir foreldra til að benda á mikilvægi menntunar og árangurs í námi fyrir framtíðarmöguleika unglinganna (Bæck, 2017).

Rannsóknin gefur tilefni til að hvetja foreldra til að styrkja samskiptin við unglingana sína, dýpka samtölin hversdags og ræða af einlægni hvernig þeim gangi og líði í skólanum. Oft er fjallað um það í sömu andrá hvernig nemendum gengur í skóla og hvernig þeim líður en mikilvægur þáttur í góðri líðan barna og unglinga er góð samskipti við skólafélaga (Kristín Jónsdóttir og Amalía Björnsdóttir, 2020). Rannsóknin leiðir í ljós að sex af hverjum tíu unglingum segja foreldra sína spyrja hvernig þeim gangi í skólanum vikulega eða oft, en um helmingur foreldra spyr unglingana hve vel þeim komi saman við aðra nemendur. Samanburður sýnir líka að íslenskir foreldrar spyrja börn sín sjaldnar hvort þau eigi við vanda að stríða í skólanum en foreldrar á hinum Norðurlöndunum og innan OECD-ríkja gera að meðaltali. Í þessu efni sem öðrum hafa hefðir og menning áhrif á tengsl foreldra og unglinga og umræða er mismunandi opinská um líðan og samskipti. Vert er að minna á að margir þættir hafa áhrif á námsárangur og á mismunandi hátt. PISA-rannsóknin sýnir á heildina litið að þótt fjölskyldutekjur og félagsleg staða skipti máli getur virkur stuðningur sem foreldrar sýna börnum sínum haft mikið vægi (Schleicher, 2023).

Samantekið má segja að ákveðnir styrkleikar íslenska skólakerfisins komi vel fram í alþjóðlegu PISA-rannsókninni 2022 því að Ísland er í hópi þeirra landa þar sem menntakerfið einkennist af seiglu í vellíðan barna og áherslu á jöfnuð. Það er í samræmi við áherslur í menntamálum hérlandis síðustu ár og áratugi og *Menntastefnu til ársins 2030* (Mennta- og barnamálaráðuneytið, 2022). Niðurstöður íslensku PISA-rannsóknarinnar (Menntamálastofnun, 2023) sýna að þó námsárangur hafi farið niður á við megi greina ákveðna viðspyrnu í því að árangur nemenda af erlendum uppruna sem eru fæddir hér og uppaldir hefur ekki dalað jafnmikið og heildarhópsins. Þessi rannsókn sýnir að þátttaka foreldra í námi barna sinna er um margt góð en mætti vera töluvert meiri. Sérstaklega virðast íslenskir foreldrar öflugir í að ræða framtíðarmenntun við unglingana sína og það er mikilvæg hvatning í námi. Hins vegar er áhyggjuefni fyrir samfélagið að allt að einn af hverjum tíu unglingum sem þátt tóku í PISA 2022 nýtur hvorki athygli né stuðnings foreldra eða fjölskyldu. Á heildina litið má ljóst vera að virk þátttaka foreldra hefur jákvæð áhrif á nám og líðan unglinga. Það er nauðsynlegt að umræða um PISA-próf, námsárangur og skólastarf taki mið af rannsóknarniðurstöðum, fordómalaust. Samfélagið og skólakerfið getur haft áhrif á suma þætti í lífi barna og unglinga en ekki aðra.

HEIMILDIR

Amalía Björnsdóttir og Kristín Jónsdóttir. (2014). Viðhorf nemenda, foreldra og starfsmanna skóla. Í Gerður G. Óskarsdóttir (ritstjóri), *Starfshættir í grunnskólum við upphaf 21. aldar* (bls. 29–56). Háskólaútgáfan.

- Annadís Greta Rúdólfsdóttir og Auður Magndís Auðardóttir. (2020). Skipulagið er komið út í bílskúr: Fjölskyldulíf, heimanám og COVID-19. *Sérít Netlu 2020 – Menntakerfi og heimili á tímum COVID-19*. <https://doi.org/10.24270/serritnetla.2020.17>
- Banks, J. A. (2020). Multicultural education: Characteristics and goals. Í J. A. Banks og C. A. M. Banks (ritstjórar), *Multicultural education: Issues and perspectives* (10. útgáfa, bls. 284–304). John Wiley and Sons.
- Berglind Gísladóttir, Hans Haraldsson og Amalía Björnsdóttir. (2019). Samband menntunar foreldra við frammistöðu þátttakenda í PISA-könnuninni á Norðurlöndum. *Sérít Netlu 2019 – Alþjóðlegar menntakannanir*. <https://doi.org/10.24270/serritnetla.2019.32>
- Bæck, U.-D. K. (2017). It is the air that we breathe. Academic socialization as a key component for understanding how parents influence children's schooling. *Nordic Journal of Studies in Educational Policy*, 3(2), 123–132. <https://doi.org/10.1080/20020317.2017.1372008>
- Crozier, G. og Symeou, L. (2017). Editorial. *Gender and Education*, 29(5), 537–540. <https://doi.org/10.1080/09540253.2017.1325994>
- Dannesboe, K. I., Kryger, N., Palludan, C. og Ravn, B. (2012). Et hverdagslivsstudie af skole-hjem-relationer. Í K. I. Dannesboe, N. Kryger, C. Palludan og B. Ravn (ritstjórar), *Hvem sagde samarbejde? Et hverdagslivsstudie af skole-hjem-relationer* (bls. 9–20). Aarhus universitetsforlag.
- Denessen, E. (2020). The Netherlands: Parental involvement in the Netherlands. Í A. Paiseka og D. Byrne (ritstjórar), *Parental involvement across European education systems: Critical perspectives* (bls. 64–76). Routledge.
- Hagstofa Íslands. (e.d.). *Talnagrunnur. Menntun. Nemendur*. https://px.hagstofa.is/pxis/pxweb/is/Samfelag/Samfelag__skolamal__2_grunnskolestig__0_gsNemendur/
- Hagstofa Íslands. (2024, 30. apríl). *Erlendum grunnskólanemendum fjölga enn*. <https://hagstofa.is/utgafur/frettasafn/menntun/nemendur-i-grunnskolum-2023/>
- Hattie, J. (2009). *Visible learning: A synthesis of over 800 meta-analyses relating to achievement*. Routledge.
- Huat See, B. og Gorard, S. (2015). The role of parents in young people's education: A critical review of the causal evidence. *Oxford Review of Education*, 41(3), 346–366. <https://doi.org/10.1080/03054985.2015.1031648>
- Íslenska æskulýðsrannsóknin. (e.d.). *Gagnasjá*. <https://iae.is/vefforrit/>
- Jeynes, W. H. (2011). Parental involvement research: Moving to the next level. *School Community Journal*, 21(1), 9–18. <https://www.adi.org/journal/2011ss/Jeynes-Spring2011.pdf>
- Kennarasamband Íslands. (2020, 23. mars). *Menntabúðir á neti fyrir skólafólk*. <https://www.ki.is/um-ki/utgafa/frettir-og-pistlar/frettir/2020/menntabudir-a-neti-fyrir-skolafolk/>
- Kristín Björnsdóttir og Eiríksína Eyja Ásgrímsdóttir. (2020). „COVID bjargaði mér“: Störf kennara í fyrstu bylgju heimsfaraldurs. *Sérít Netlu 2020 – Menntakerfi og heimili á tímum COVID-19*. <https://doi.org/10.24270/serritnetla.2020.16>
- Kristín Jónsdóttir. (2020). Tengslin við heimilin trosnuðu merkilega lítið í fyrstu bylgju COVID-19: Sjónarhorn stjórnenda og grunnskólakennara. *Sérít Netlu 2020 – Menntakerfi*

- og heimili á tímum COVID-19. <https://doi.org/10.24270/serritnetla.2020.21>
- Kristín Jónsdóttir og Amalía Björnsdóttir. (2014). Foreldrasamstarf. Í Gerður G. Óskarsdóttir (ritstjóri), *Starfshættir í grunnskólum við upphaf 21. aldar* (bls. 197–216). Háskólaútgáfan.
- Kristín Jónsdóttir og Amalía Björnsdóttir. (2020). Iceland: Home-school cooperation in Iceland: Characteristics and values. Í A. Paseka og D. Byrne (ritstjórar), *Parental involvement across European education systems: Critical perspectives* (bls. 36–48). Routledge.
- Kristín Jónsdóttir, Amalía Björnsdóttir og Bæck, U. D. (2017). Influential factors behind parents' general satisfaction with compulsory schools in Iceland. *Nordic Journal of Studies in Educational Policy*, 3(2), 155–164. <https://doi.org/10.1080/20020317.2017.1347012>
- Menntamálastofnun. (2023). *PISA 2022: Helstu niðurstöður á Íslandi*. https://mms.is/sites/mms.is/files/pisa_2022_helsta_island.pdf
- Mennta- og barnamálaráðuneytið. (2022). *Menntastefna til ársins 2030*. <https://www.stjornarradid.is/library/03-Verkefni/Menntamal/Menntastefna/menntastefna-vefur.pdf>
- OECD. (2023). *PISA 2022 results (volume II): Learning during – and from – disruption*. <https://doi.org/10.1787/a97db61c-en>
- Paseka, A. og Byrne, D. (2020). Introduction. Í A. Paseka og D. Byrne (ritstjórar), *Parental involvement across European education systems: Critical perspectives* (bls. 1–7). Routledge.
- Ruth Jörgensdóttir Rauterberg og Anna Björk Sverrisdóttir. (2020). Reynsla og upplifun þroskaþjálfra í grunnskóla af áhrifum COVID-19 faraldursins á þjónustu við nemendur. *Sérít Netlu 2020 – Menntakerfi og heimili á tímum COVID-19*. <https://doi.org/10.24270/serritnetla.2020.22>
- Sahlberg, P. (2015). *Finnish lessons 2.0: What can the world learn from educational change in Finland?* (2. útgáfa). Teachers College, Columbia University.
- Schleicher, A. (2023). *PISA 2022: Insights and interpretations*. OECD Publishing. <https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/about/programmes/edu/pisa/publications/PISA%202022%20Insights%20and%20Interpretations.pdf>
- Skolverket. (2025, 13. febrúar). *Utvecklingssamtal och skriftlig individuell utvecklingsplan (IUP)*. <https://www.skolverket.se/regler-och-ansvar-i-skolfragor/utvecklingssamtal-och-skriftlig-individuell-utvecklingsplan-iup>
- Smith, T. E., Sheridan, S. M., Kim, E. M., Park, S. og Beretvas, S. N. (2020). The effects of family-school partnership interventions on academic and social-emotional functioning: A meta-analysis exploring what works for whom. *Educational Psychology Review*, 32, 511–544. <https://doi.org/10.1007/s10648-019-09509-w>
- Ylfa Guðný Sigurðardóttir. (2020). *Grunnskólakennsla á tímum fjöldatakmarkana vegna COVID-19: Sjónarhorn grunnskólakennara* [meistararitgerð, Háskólinn á Akureyri]. Skemman. <https://hdl.handle.net/1946/37227>

Greinin barst tímaritinu 31. október 2024 og var samþykkt til birtingar 28. apríl 2025.

UM HÖFUNDINN

Kristín Jónsdóttir (kjons@hi.is) er kennslukona og starfar sem dósent í kennslufræði við Menntavísindasvið Háskóla Íslands. Rannsóknaráhugi hennar beinist einkum að tengslum heimila og skóla, þátttöku foreldra í námi barna sinna, þróun kennaramenntunar og stefnumótun. Kristín leiðir *Fagháskólanám í leikskólafræði á landsvísu*, samstarfsverkefni Háskóla Íslands og Háskólans á Akureyri. Hún tekur þátt í rannsóknarverkefninu *Tungumálastefna og starfshættir fjölbreyttra fjölskyldna innflytjenda á Íslandi og áhrif þeirra á menntun*.

Support and parent participation are important for teenagers' learning and well-being

ABSTRACT

The aim of this research is to shed light on parental involvement in their children's education. On one hand, the focus is on school administrators' assessment of parent participation in compulsory school activities (children 6–16 years old), parent initiative, and communication between parents and teachers. On the other hand, the spotlight is on 10th graders who took the PISA tests and what they say about family time at home, parental support, and interest in their studies.

Research from the OECD indicates that students who have positive family interactions are more likely to excel academically, with those in school systems emphasizing parental involvement achieving greater stability or improvement in mathematics outcomes between the PISA cycles of 2018 and 2022 (Schleicher, 2023). Despite an overall decline in parental engagement during this period, Iceland's educational system demonstrates resilience in emphasizing equity and student well-being. Parent discussions with teenagers about future educational goals appear to be one area where Iceland excels. However, the study raises concerns about a segment of students, about one in ten, who lack consistent support or attention from family members.

In recent years, there has been a growing focus on the role of parents in supporting the educational outcomes of children and teenagers in Iceland, paralleling similar concerns worldwide (Crozier & Symeou, 2017; Jeynes, 2011). Research underscores the belief that parental involvement is essential for fostering positive educational outcomes (Sahlberg, 2015). The Icelandic National Education Policy 2030 further emphasizes the importance of collaboration between schools and families, underscoring mutual respect and trust as critical components for a positive learning environment (Mennta- og barnamálaráðuneytið, 2022).

Findings in this study align with Icelandic educational traditions, where parent discussions with teenagers often emphasize the importance of future education, fostering academic socialisation (Bæck, 2017). Resilience in well-being in education systems is one of the key metrics in the PISA study, and measures sustained support for learning, equity,

and well-being despite challenges (Schleicher, 2023). Iceland stands among a selected group of 15 countries demonstrating resilience of wellbeing. A shared priority for student well-being within Icelandic education has enabled schools to maintain stability even during disruptions, such as the COVID-19 pandemic, by minimizing extended school closures and ensuring access to remote learning (Kristín Jónsdóttir, 2020). The performance gap between foreign-origin students and their native peers is a persistent concern within OECD countries, often reflecting socioeconomic disparities rather than inherent academic ability (Schleicher, 2023). However, data from Iceland indicate a narrowing gap in reading proficiency between native-born students of foreign heritage and native students. This suggests that Iceland's focus on equity and support for diverse student backgrounds is yielding positive results (Menntamálastofnun, 2023). The unique circumstances of the COVID-19 pandemic highlighted the vulnerability of students from less advantaged backgrounds, emphasizing the need for ongoing support in Iceland's education system (Kristín Björnsdóttir & Eiríksína Eyja Ásgrímsdóttir, 2020).

Findings in this study show that teachers in Iceland are reported to initiate most conversations with parents about student behavior or academic progress, although parents tend to be proactive in addressing behavioral concerns. Nearly 56% of Icelandic students attend schools where teachers initiate discussions on academic progress, and 27% where parents proactively discuss behavior. These patterns suggest that Icelandic parents are more likely to address personal concerns, such as behavior, but less likely to initiate discussions about academic progress than parents in other OECD countries.

The study also highlights the importance of family time, with regular family meals correlating with higher student performance across OECD nations. In Iceland, about 75% of teenagers report sharing regular meals with family members, a practice associated with an increase of 16–28 points in mathematics scores (Schleicher, 2023). Nevertheless, approximately 12% of Icelandic students rarely eat with their families, raising concerns about potential social isolation and lack of parent support.

The findings underscore the critical impact of parental engagement in various forms, from home discussions to structured school interactions. Despite a noted decline in parental involvement from 2018 to 2022, Iceland's focus on equity and well-being has contributed to a resilient education system. Icelandic parents display notable strength in encouraging discussions about future education, a factor vital for motivating students. However, the study also highlights an under-engaged group of students who lack sufficient parent support, signaling a need for greater outreach to ensure all students receive the encouragement they need for academic success.

Keywords: parental involvement, PISA 2022, education, well-being, teenagers, compulsory school

ABOUT THE AUTHOR

Kristín Jónsdóttir (kjons@hi.is) is an associate professor at the School of Education at the University of Iceland. In research she focuses on the relationship between home and school, parental involvement in their children's education, the development of teacher

education, and policy-making. Kristín leads a collaborative project between the University of Iceland and the University of Akureyri, “Practical Preschool Education”. She participates in the research project “Language Policies and Practices of Diverse Immigrant Families in Iceland and Their Impact for Education.”